Analyysi

Suomen Pankista liikkeeseen lasketun setelistön kasvu ja rahoitustilinpidon käteinen Suomessa

Raha ja maksaminen | 02.02.2023 | Kari Takala

KIRJOITTAJA

Kari Takala

Seuraavassa selvitetään lähemmin eurokäteisen liikkeeseenlaskun kehitystä Suomessa, ja miten pääoma-avaimen mukainen liikkeeseenlaskun laskentatapa vaikuttaa kotimaiseen rahoitustilinpitoon. Koska käteisen liikkeeseenlasku on Suomessa pääsääntöisesti hitaampaa kuin manner-Euroopassa, laskentatapa tuottaa Suomen kohdalla liian suuren liikkeeseenlaskuluvun. Tämä ero on korostunut pandemian ja Venäjän hyökkäyssodan seurauksena entisestään.

Euro on maailman toiseksi suurin käteisvaluutta

Kansalliset keskuspankit saavat tuottoa eli setelituloa liikkeeseen laskemastaan setelistöstä. Vaikka seteleille ei makseta korkoa eikä niiden nimellisarvo muutu, niin liikkeeseen laskettua setelistöä eli yleisövelkaa vastaan keskuspankit voivat hankkia korollisia velkapapereita, jotka tuottavat keskuspankeille korkotuottoa.

Kotitaloudet ja yritykset voivat ostaa pankkien välityksellä käyttöönsä eurokäteistä eli seteleitä ja kolikoita joko maksutapahtumiin tai keskuspankin takaamana turvallisena varallisuutena, jonka kansalliset keskuspankit koko euroalueella ovat lupautuneet lunastamaan takaisin nimellisarvostaan. Käteiseen ei näin sisälly pääomariskiä sen nimellisarvosta, mutta käteisen reaalinen arvo heikentyy inflaation seurauksena. Euroalueella Euroopan keskuspankki on taas luvannut pitää yhdenmukaistetun kuluttajahintainflaation eli rahan reaalisen arvon eli ostovoiman heikentymisen keskimäärin noin kahden prosentin tuntumassa.

Vaikka eurojärjestelmässä tiedetään täsmällisesti kunkin euromaan keskuspankin liikkeeseen laskeman eurosetelistön määrä, niin Eurostatin tilastointiohjeiden mukaisesti euromaiden kansallisissa rahoitustilinpidoissa setelistön liikkeeseenlaskussa käytetään kullekin euromaalle laskettua pääoma-avaimen (Capital Share Mechanism, CSM) mukaista setelistön liikkeeseenlaskua eikä euromaiden keskuspankkien tosiasiallisesti liikkeeseen laskemaa setelistöä.[1] Pääoma-avain riippuu kunkin euromaan bruttokansantuotteesta ja väestön osuudesta euroalueella. Tähän setelitulon jakomekanismiin päädyttiin siirtymäkauden jälkeen vuonna 2008, koska turismin ja muiden rahaliikkeiden seurauksena setelitulon määräytyminen eri euromaiden välillä häiriintyi. Joissakin pienemmissä euromaissa, joissa joko turismista tai euroalueen ulkoisen pankkitoiminnan vuoksi euroseteleiden maahantulo on runsasta, maan oma setelistön liikkeeseenlasku saattoi olla jopa negatiivinen vähintäänkin jonkun yksittäisen seteliarvon osalta.[2] Myös Suomessa esimerkiksi 100 euron nettoliikkeeseenlasku on ollut negatiivinen ajoittain.

Suomessa kansallisen valuutan aikana setelistöstä syntyvä setelitulo oli selvästi pienempi, koska markkasetelistön nettovirtaus Suomesta ulkomaille oli vähäistä, ja markkasetelit palautuivat lopulta aina lunastettaviksi Suomen Pankkiin. Eurokaudella setelistön kasvu on ollut nopeaa, koska eurosetelistöä hankitaan myös euroalueen ulkopuolella käteissäästämiseen. Eurokäteinen onkin maailman toiseksi suurin käteisvaluutta Yhdysvaltojen dollarin jälkeen.

Tyypillisesti euromaissa kansalliset valtiovarainministeriöt tai niiden rahapajat laskevat liikkeelle keskuspankkien avustuksella eurokolikoita käteismaksujen vaihtorahoiksi sekä juhlarahoja keräilytarkoituksiin. Eurokolikot ovat laajempi keräilykohde kuin aiemmat suomalaiset markkakolikot.

Euroalueen ja Suomen setelistön kasvu

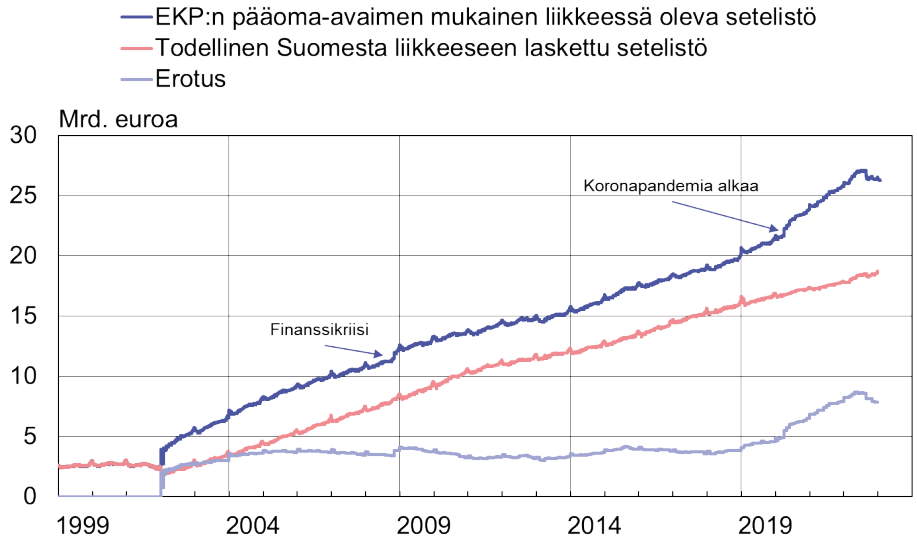
Suomen laskennallinen pääoma-avaimen mukainen eurosetelistö kasvoi koronapandemian aikana voimakkaasti. Syksyllä 2022 se oli jo yli 8 mrd. euroa suurempi kuin todellinen seteleiden euromääräinen liikkeeseenlasku Suomen Pankista. Ero johtuu pääasiassa siitä, että muissa maissa eurokäteisen kysyntä on ollut voimakkaampaa kuin Suomessa.

Kuviosta 1 nähdään, että Suomen laskennallisen, pääoma-avaimeen perustuvan setelien jakoperusteen (2022 1,69 %) mukainen setelistö oli koronapandemiaan asti noin 3–4 mrd. euroa suurempi kuin toteutunut liikkeeseen laskettu setelistö[3]. Koronapandemian alkaessa setelistöä nostettiin koko euroalueella jatkuvasti varalle selvästi enemmän ja erotus kasvoi noin 8 mrd. euroon.

Eurosetelistöä on nostettu maksutarpeen lisäksi myös käteissäästämiseen, kun epävarmuus on kasvanut euroalueella ja sen ulkopuolella. Euroalue saa setelituloa myös euroalueen ulkopuolelle siirtyneestä eurosetelistöstä, samaan tapaan kuin Yhdysvallat saa USA:n ulkopuolelle siirtyneestä dollarisetelistöstä. USA:n keskuspankki on arvioinut, että US-dollareista jopa suurin osa liikkuu Yhdysvaltojen ulkopuolella.

Kuvio 1.

Todellisen liikkeeseenlaskun ja rahoitustilinpidossa käytetyn EKP:n pääoma-avaimen mukaisen liikkeeseenlaskun kehitys Suomessa

Lähde: Suomen Pankki.
2.2.2023
eurojatalous.fi

Koska euroalueella setelistöstä saatu setelitulo jaetaan pääoma-avaimen mukaan euromaille,

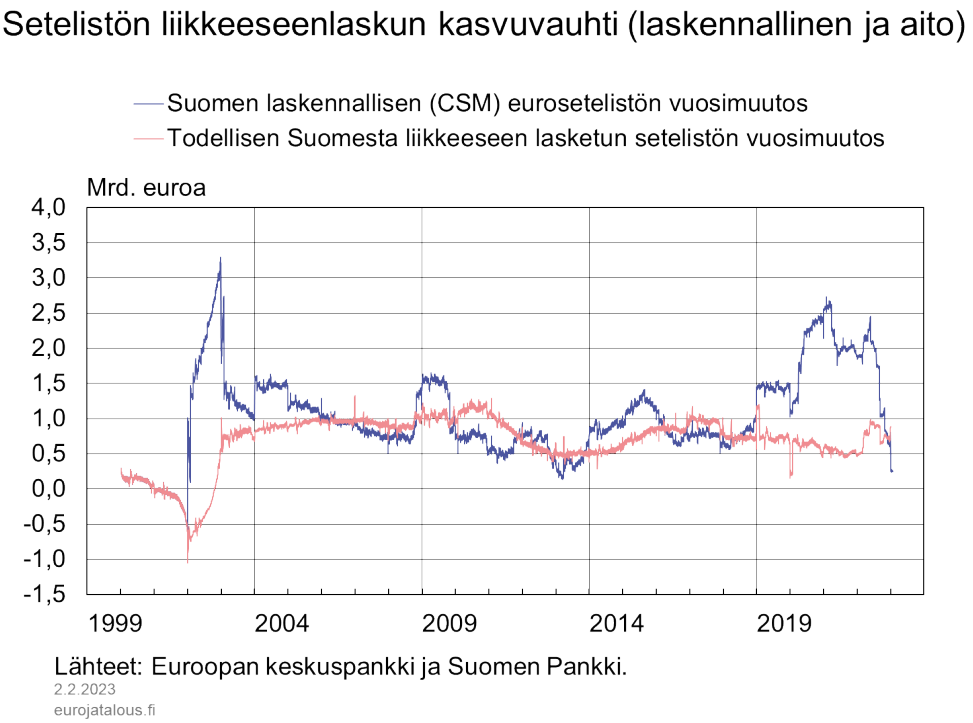
Suomen saama tuotto setelistöstä on ollut selvästi suurempi kuin mitä Suomen Pankista todellisuudessa liikkeeseen laskettu eurosetelistö olisi tuottanut.

Tällaisilla laskennallisilla rahoitustilinpidon erillä on kuitenkin omat seurausvaikutuksensa. Ongelmia Suomen rahoitustilinpidossa syntyy siitä, että noin 8 mrd. euron ylimääräinen laskennallisen käteisen määrä vaikuttaa myös muihin kansantalouden sektoreiden rahoituseriin, koska rahoitustilinpidon tulee olla umpeen menevä.

Eurokäteisen tapauksessa ylimääräinen eurokäteinen vääristää rahoitustilinpidossa kotimaisten sektoreiden hallussaan pitämän käteisen määrää. Toinen perusongelma on se, että edes kotimaisten sektoreiden hallussa olevasta eurokäteisestä ei ole kovin tarkkaa seurantatietoa. Suomen Pankilla on tarkka tieto Suomessa liikkeeseen lasketusta setelistöstä, mutta esimerkiksi kotitalouksien hallussa olevasta käteisestä lompakoissa ja säästöinä voi olla vain kuluttajakyselyihin perustuvia arvioita. Tyypillisesti muut kotitalouksien ulkopuoliset sektorit (pankit, yritykset jne.) eivät halua pitää hallussaan käteistä kuin vain sen verran mikä on liiketoiminnan kannalta välttämätöntä. Ne pyrkivät palauttamaan ylimääräisen käteisen takaisin keskuspankkiin, jotta välttävät hallussapitoon liittyvän korkomenetyksen.

Eurosetelistön puhtaasti laskennalliset erät vaikuttavat usein myös rahoituseristä saatavaan kokonaiskuvaan, sillä laskennallisen ja aidon käteisen liikkeeseenlaskun vuosikasvut ovat olleet erilaiset (Kuvio 2).

Kuvio 2.

Kuviosta 2 voidaan tehdä pari mielenkiintoista havaintoa. Ensinnäkin heti eurokauden alussa laskennallisen käteisen määrä kasvoi aluksi nopeasti euromaissa, kun kansallista käteistä korvattiin eurokäteisellä. Toiseksi keväällä 2020 koronapandemia kasvatti eurosetelistön kysyntää ja sen hallussapitoa sekä euroalueella että sen ulkopuolella, joka näkyy myös Suomen osalta.[4]

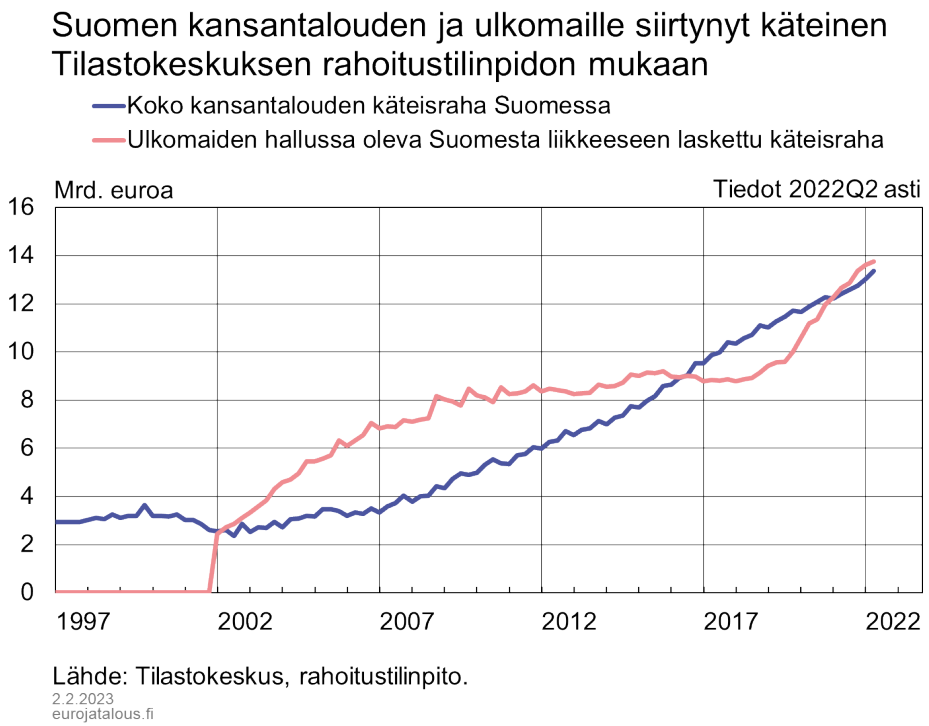
Suomessa käteisen todellinen liikkeeseenlasku kasvoi koronapandemian rajoitusten jälkeen maaliskuusta 2022 lähtien Ukrainan sodan ja kotivaran kasvaessa sekä matkailun avautuessa.

Ongelma on kuitenkin se, että laskennallisen setelistön liikkeeseenlasku on jaettava vielä eri kansantalouden sektoreiden omistuksiin. Eräiden kansantalouden sektoreiden käteisomistuksista saadaan tietoa pankkien ja edustavien yritysten tilinpäätöksistä, mutta käteisen hallussapidon keskeisimpien osapuolten käteisomistuksista Suomessa tai Suomesta ulkomaille tai Suomeen päätyneen eurokäteisen omistuksista voidaan tehdä vain laskelmia.

Erityisesti kotitalouksien käteisvarojen ja ulkomaille Suomesta mm. turismin kautta siirtyneen setelistön määrää on vaikea eritellä. Suomen Pankin kuluttajakyselyissä on useana vuotena kysytty lompakon ulkopuolella olevan käteisen määrää, jolloin käteisvarojen määrä on vaihdellut vähintään 2–3 mrd. euron tienoilla. Nämä arviot voivat olla herkkiä sille, miten runsaasti esimerkiksi vanhempia ja varakkaampia kotitalouksia päätyy otokseen. Lisäksi on luultavaa, että

kotitaloudet, joilla on merkittävän suuria käteisvaroja eivät välttämättä ilmoita niistä kyselyissä. [5]

Kuvio 3.

Kuviossa 3 on kuvattu Tilastokeskuksen Rahoitustilinpidon mukaisen käteisen liikkeeseenlaskun jakautumista Suomessa ja Suomesta ulkomaille siirtyneen käteisen kehitystä. Kuviosta 3 havaitaan, että koronakaudella koko euroalueen ja Suomen pääoma-avaimen mukainen käteisen liikkeeseenlasku kasvoi nopeasti ja sitä on kohdennettu erityisesti Suomesta ulkomaille siirtyneen käteisen kasvuksi. Todellisuudessa Suomessa koronakaudella maaliskuusta 2020 maaliskuuhun 2022 ulkomaan matkailun ollessa pääosin estynyt, oli myös Suomesta nostetun eurokäteisen vienti ulkomaille suurimmalta osin estynyt. Sovitusta käteisen kirjaamissäännöstä johtuen ratkaisu on kuitenkin luonteva. Suomen kansantaloudessa käteisen määrä ei todennäköisesti ole kasvanut etenkään, kun käteisen maksuvälinekäyttö selvästi supistui korona-aikana.

Tilastokeskuksen arviota ulkomaille siirtyneestä käteisestä ei taas aiemmin vuosina 2012–2018 juurikaan muutettu, koska luotettavaa ja nopeasti neljännesvuosittain valmistuvaa indikaattoria ulkomaille päätyneestä käteisestä ei ole ollut saatavilla. Liikkeeseen lasketun käteisen kasvua on näin kohdentunut myös Suomen kansantalouden käteisen kasvuksi. Koronapandemian aikana käteisen liikkeeseenlasku kasvoi ripeästi euroalueella, mutta ei aiempaa nopeammin Suomessa, osaksi siksi, että Suomesta ei korona-aikana juurikaan siirtynyt käteistä muualle.

Kuviossa 1 oli kuvattuna myös Suomen Pankista liikkeeseen lasketun eurosetelistön aito kehitys,

joka on kasvanut kohtalaisen tasaisesti koko eurokauden aikana. Kun kerran eurokäteisen maksuvälinekäyttö Suomessa on jatkuvasti laskenut ja käteisen mukaanotto ulkomaille lomailu- ja muihin tarkoituksiin pysynyt vakaana, niin setelistön jatkuva ja tasainen kasvu viittaisi jatkuvasti kasvavaan setelistön säästämismotiiviin. Toisaalta ei ole selkeää intuitiivista syytä sille, että suomalaisten kotitalouksien euromääräiset käteisvarat kasvaisivat jatkuvasti ja tasaisesti. Pikemmin voisi odottaa, että kotitalouksienkin käteissäästöillä olisi jokin yläraja suhteessa kotitalouden kokonaisvaroihin. Jokin merkitys voi olla sillä, että koronakaudella euroalueella pankit ostivat eurokäteistä suurina seteleinä välttääkseen negatiivisia talletuskorkoja.

Vuoden 2022 aikana kotimaisen eurosetelistön nostot varovaisuus- ja säästämiskäyttöön kasvoivat taloudellisen epävarmuuden kasvun seurauksena mm. kotivarakysynnän, Ukrainan sodan ja muun taloudellisen epävarmuuden seurauksena.

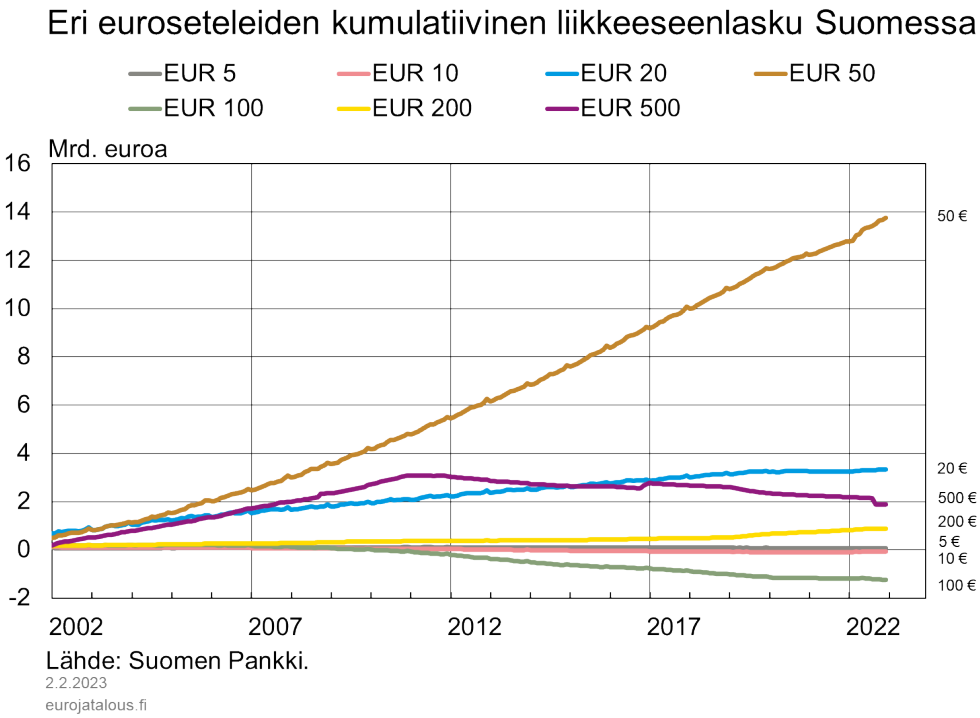
Vaikka on luultavaa, että käteissäästäminen on Suomessa kasvanut, on epätodennäköistä, että kansantalouden hallussa oleva käteinen olisi kasvanut aivan näin voimallisesti, vaan osa kansantalouden hallussa olevasta rahoitustilinpidon käteisestä on 2010 jälkeen kuitenkin lopulta päätynyt Suomen rajojen ulkopuolelle.

Eri euroseteleillä on erilaiset käyttötarpeet

Eri euroseteleiden käyttötarkoitukset eroavat selvästi toisistaan. Suomessa 5 ja 10 euron setelit ovat kolikoiden ohella vaihtorahoja, joita käytetään pienempiin käteisostoihin. 10 euron setelit tulivat laajemmin käteisautomaattijakeluun vasta vuonna 2021. 10 euron seteleitä palautuu Suomeen nettomääräisesti ilmeisesti myös suomalaisten Baltian maiden matkailun kautta.

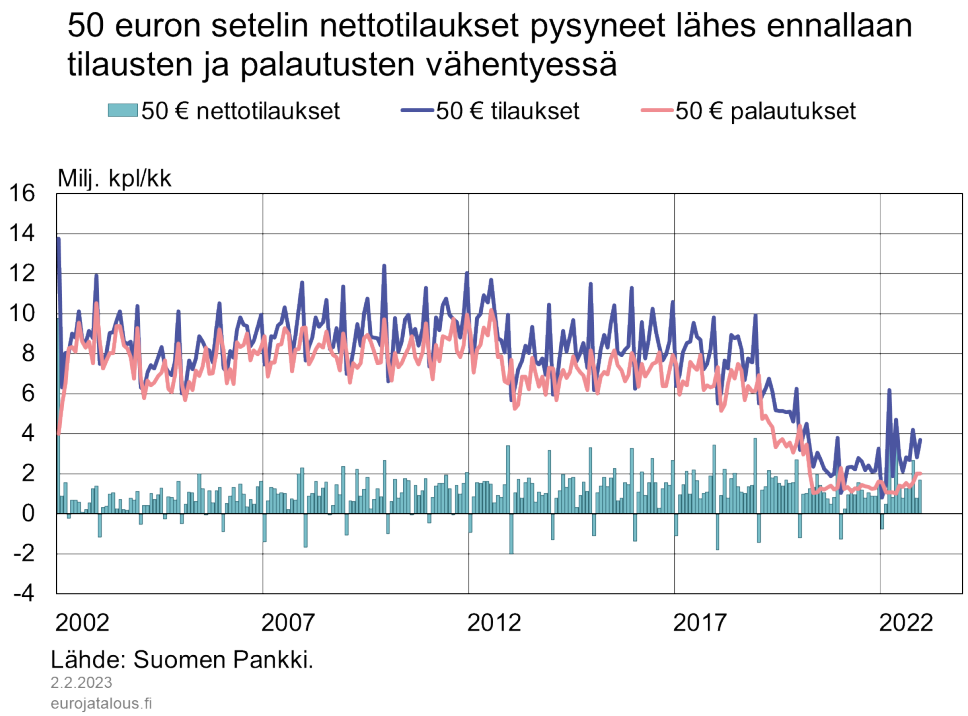
Sen sijaan 20 ja 50 euron setelit ovat keskeisiä automaattijakeluseteleitä, joita nostetaan koti- ja ulkomaiseen maksukäyttöön. Vahvin todiste ulkomaille päätyneen Suomen Pankista liikkeeseen lasketun käteisen kasvusta on ollut 50 euron setelin voimakas nettoliikkeeseenlasku (Kuvio 4). 50 euron seteli on suurin automaattijakelussa oleva seteli, ja suomalaiset nostavat sitä automaateista runsaasti matkailukäyttöön. 50 euron setelin kohdalla pankkikonttorijakelu on selvästi vähäisempää kuin automaattijakelu.

Kuvio 4.

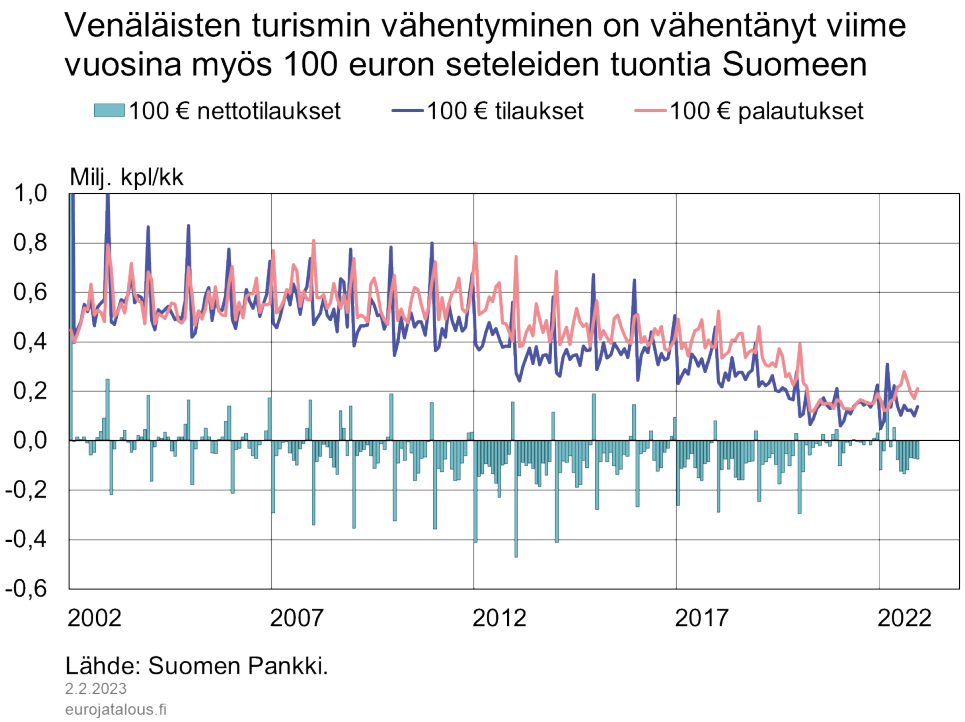
Kuviosta 5 nähdään että vaikka koronakaudella 50 euron seteleiden tilaukset ja palautukset Suomen Pankista vähenivät voimakkaasti, niin nettotilaukset pysyivät kuitenkin likimain ennallaan. Koronarajoitusten lieventyessä keväällä 2022 turismi alkoi jo elvyttää 50 euron matkailukysyntää.

Kuvio 5.

100–200 euron seteleitä on saatavilla käytännössä vain konttorijakelussa, joten suuremmat käteiserät ja suurimmat setelit on haettava erikseen pankeista. Suomeen päätyy nettomääräisesti hieman enemmän 100 euron seteleitä, kuin mitä Suomen Pankki laskee liikkeelle. Tähän on vaikuttanut matkailijoiden mukanaan tuomat setelit. Esimerkiksi venäläiset matkailijat nostivat yleisesti tarvitsemansa matkavaluutan jo kotimaastaan. 100 euron seteleissä palautukset olivat nostoja suurempia erityisesti vuosina 2012–2020, jolloin turismi Venäjältä oli merkittävää. Koronakausi ja sitten Venäjän hyökkäyssodan vuoksi asetetut matkailurajoitukset hiljensivät venäläisten turistien tuloa Suomeen, ja 100 euron nettopalautukset Suomen Pankkiin vähenivät (Kuvio 6).

Kuvio 6.

Maksuvälinekäytössä olevan käteisen osuus ainakin kotimaassa on joko pysynyt ennallaan tai vähentynyt, sillä kotimainen eurokäteisen jakelu ja käyttö vähittäiskaupan kotimaisissa maksupisteissä on selvästi laskenut.

Käteistilastojen tulkinta rahoitustilinpidossa ei ole yksiselitteistä

Viime kädessä kansallisen rahoitustilinpidon tulisi kuvata kansantalouden eri sektoreiden todellisia rahoitusvaroja. Käteisen kohdalla laskelmia kuitenkin vääristää se, että liikkeeseen lasketun käteisen määränä pidetään Eurostatin ohjeen mukaisesti laskennallista käteisen liikkeeseenlaskua todellisen liikkeeseenlaskun sijaan. Yhteisvaluutta-alueella seteleiden siirtyminen maasta toiseen mm. turismin myötä tuo laskelmiin ongelmia. Sellaisissa euromaissa, joissa turismivirrat sekoittavat maan omaa liikkeeseenlaskua voimakkaasti, laskennallisen liikkeeseenlaskun käyttö voi olla joskus kuitenkin jopa lähempänä todellista käteisen hallussapitoa kuin todellinen käteisen liikkeeseenlasku. Niin sanotun pääoma-avaimen käyttöön on kuitenkin päädytty todellisia liikkeeseenlaskumääriä oikeudenmukaisempana jakona setelitulolle. Se ei tuota negatiivista liikkeeseenlaskua, joka on ollut kuitenkin todellisuudessa tilanne eräissä euromaissa. Useissa euromaissa vähintään yhden eurosetelin kumulatiivinen nettoliikkeeseenlasku on ollut ainakin tilapäisesti negatiivinen. Suomen osalta käteisen todellinen

liikkeeseenlasku on kuitenkin kiinnostavampaa käteisen maksuvälinekäytön ja käteisvarojen hallussapidon arvioimiseksi. Suomen Pankin kannalta myös ulkomaille siirtyneen ja Suomeen tulleen käteisen määrällä on logistista mielenkiintoa esimerkiksi setelitarpeen arvioinnissa.

Vaikka käteisen osuus kotitalouksien kaikista rahoitusvaroista ei ole erityisen suuri, niin mielikuva siitä, että Suomessa kotitalouksien hallussa oleva käteinen olisi kasvanut 4–5-kertaiseksi eurokaudella ei vastaa todellisuutta. Näin jo pelkästään siksi, että käteisen maksuvälinekäyttö on puolittunut eurokaudella. Meillä siis tuntuu olevan ainakin jonkinlainen tilastollinen ongelma. Yleensä tilastoja ylläpidetään siksi, että todellisesta taloudellisesta käyttäytymisestä saataisiin luotettava mielikuva. Edellä olevasta nähdään, että tilastojen tulkinta rahoitustilinpidon käteisen osalta ei ole aivan yksinkertaista.

Lähteet:

Rösl, Gerhard and Seitz, Franz (2021): Cash and Crises: No surprises by the virus, Institute for Monetary and Financial Stability, Working paper series no. 150. https://econpapers.repec.org/paper/zbwimfswp/150.htm.

Viitteet

1. Koko euroalueen osalta näiden laskentatapojen antamat eurosetelistön liikkeeseenlaskujen summat ovat samoja, mutta maakohtaisesti kansallisissa rahoitustilinpidoissa ne voivat poiketa toisistaan. Laskennassa käytetään pääoma-avaimeen perustuvaa setelien jakoperustetta (banknote allocation key), joka ottaa huomioon EKP:n osuuden liikkeeseen laskettujen euroseteleiden kokonaismäärästä. Tarkemmin Suomen Pankin vuosikertomus 2021, Tilinpäätöksen laatimisperiaatteet, kappale 6. Liikkeessä olevat setelit. ↑
2. Setelistön nettoliikkeeseenlaskulla tarkoitetaan setelitilausten ja setelipalautusten erotuksen kumulatiivista nettosummaa, joka siis mittaa kustakin maasta liikkeeseen lasketun setelistön määrää tai arvoa. ↑
3. Tarkemmin Suomen Pankin vuosikertomus 2021, Taseen liitetiedot. ↑
4. Rösl, Gerhard and Seitz, Franz (2021): Cash and Crises: No surprises by the virus, Institute for Monetary and Financial Stability, Working paper series no. 150. ↑
5. Eduskunnan tilaaman harmaan talouden raportin mukaan kansainvälisen sijoitustoiminnan tuottoja olisi jätetty ilmoittamatta vähintään 700 milj. euron verran vuosittain (Hirvonen, Lith ja Walden: Suomen kansainvälistyvä harmaa talous, s. 4, 2010). Näistä sijoituksista oletettavasti vain pieni osuus on käteisenä. ↑

Tässä artikkelissa esitetyt mielipiteet ovat kirjoittajien omia eivätkä välttämättä edusta

Suomen Pankin näkemystä.

Asiasanat

euro, käteinen, liikkeeseenlasku, setelit, setelitulo